

ZENEKARI KULTÚRÁNK TÖRTÉNETÉBŐL

(I.) Banistertől a Pest–budai hangászokig

II. György angol király kedvelte udvari karmesterét, John Banistert; olyannyira, hogy még Párizsba is elküldte fenséges francia kollégája hírneves hegedűseinek játékát tanulmányozandó. Hanem 1666-ban kipenderítette a király Banistert karmesteri állásából, ráunván a Londonba szerződtetett francia hegedűsök elleni intrikáira. Gondolt egyet Mr. Banister, és 1672-től zenekari hangversenyeket rendezett a londoni polgároknak a tulajdon házában, belépti díj fejében, a zenetörténet első jegyárusítással egybekötött zenekari koncertjeit!

A zenei praxisban forradalmi jelentőségű e találmány. Azideig ugyanis zenekar fenntartását csupán uralkodók és főrendek engedhették meg maguknak a rangbéliek szórakozására és műélvezetére: polgárnak ilyesmire nem futotta. Banister kiszámította, hogy ha a nagyobb együttes működtetésének költségeit részekre bontja és belépti díj formájában az érdeklődőktől beszedi, a zenekart egyénenként fizetni nem tudó feltörekvő alsóbb néposztály tagjait is részesítheti az orchesterhangzás gyönyörűségében. A találmány Európa boldogabb, nyugati fertályán el is terjedt hamarost. Hozzánk jó száz éves késéssel jutott el.

A pozsonyi színházban 1773. december 3-án szimfóniákat játszottak. A pesti Német Színház 1795. Július 21-ére szóló színlapja Haydn-szimfóniát hirdet az előadás szünetére. A fizető közönségnek rendezett első zenekari hangversenyek nyomai ezek. Történetünk persze nem itt kezdődik. Pozsonyi palotájában a hercegrímás már 1729-ben 25 tagú, a kor fogalmai szerint monstre zenekart működtetett (a vonóskar mellett 2–2 fúvóssal, timpanistával, hárfással — különös módon fuvolás nem volt egy sem). A két Haydn karmesteri szolgálatát Esterházy hercegnél, illetve a nagyváradi püspöknél — kinek utóbb Dittersdorf is karmestere volt — megemlíteni már közhelyszámba megy. Ám az már a magyarországi fejlődés sajátossága volt, hogy — polgárság híján — az udvari zenekarok egyikéből sem alakult a későbbiekben közszolgálatú hangversenyzenekar.

Összehasonlításként megemlítem, hogy a múlt század elején még százegynéhány önálló hercegségre–grófságra–örgrófságra tagolt Németország főúri együttesei rendre átalakultak hivatásos városi, közhasznú zenekarokká. Így történhetett, hogy a megboldogult NDK-ban — az új alapításokkal egyetemben — 83 profi szimfonikus zenekar működött, vagyis 200 ezer lakost látott el egy-egy együttes. Ezeknek a felét ugyan megszüntették az ország újraegyesítése után, ám az úgynevezett „új tartományokban” a zenekar/lakosság aránya még mindig sokkal kedvezőbb, mint nálunk, ahol — lévén 15 teljesen profi zenekarunk — 700 ezer lakost lát el szimfonikus zenével egy együttes. Ráadá-

sul ez az arány is csupán madártávlatból szemlélve érvényes, mivel a nagyegyüttesek háromötöde a fővárosra koncentrálódik, míg a magyar vidéken 1.420.000 polgárra jut egy zenekar.

A fizető közönségnek rendezett, nyilvános zenekari hangversenyek — mint azt pozsonyi és pesti példán említettem volt — első bázisa a színház, melynek zenés darabok előadásához szerződtetett tagja volt néhány hangszeres muzsikus. A pesti Nemzeti Játsszó Társaság, melynek „tíz állandó szerződtetett zenésze” volt (szerződésből idézek), karmesteréül Lavotta Jánost, a jeles hegedűst és verbunkosszerzőt nyerte meg. Az 1792. július 22-i színlap közli: „A muzsika igazgatását már régen különös talentomairól esmértes Lavotta úr vállalván magára, oly állapotban teszi a muzsikát, hogy nemcsak válogatott szimfóniákkal, hanem nemzeti magyar táncnótákkal is gyönyörködtesse az érdeemes nézőket.” Húsztagú zenekar működött közre Lavotta Pesten, 1793. március 22-én rendezett Muzsikális Akadémiáján (magyarul: hangversenyén). Színházi zenészek és kísérők játszottak.

„A magyar zenekari hangversenyek történetében a legfontosabb mozzanat az egyes magyar városok zenei egyesületeinek megalakulása volt” — írja zenetörténetünk tudós kutatója, Major Ervin. Az egyesületek zenekarfenntartók voltak, egészen 1949-ben bekövetkezett erőszakos felszámolásukig. Úttörő ebben is Pozsony, a koronázó- és diétai város (1817). A szabadságharc leveréséig működött Pestbudai Hangászegyesület 1836. október 16-án tartotta alakuló közgyűlést; zenekara november 27-én mutatkozott be, s vállalt a továbbiakban fontos szerepet a város zeneéletében. Műsorán szerepelt Beethoven II.–VII. szimfóniája; Mozart G–moll- és Jupiter-szimfóniája; mindkét Haydn-oratórium; s nem egy kortárs magyar alkotás.

Magyarok — kisebbségben

„Nehogy művészi tekintetben a kül- és belföld művelt városai mögött maradjunk, alulírottak megbeszéltek Pest és Buda legjobb művészeivel, és hajlandók vagyunk a következő tél folyamán, élünkön Erkel Ferencsel, a Nemzeti Színház zenekarának közreműködése, valamint neves művészi erők bevonásával »filharmóniai hangverseny« címen 4–6 nagy hangversenyt rendezni.” Így kezdődik a Doppler-fivéreknek, Ferencnek és Károlynak a szabadságharc leverése utáni legfőbb hatalmi szervezethez, a Helytartótanács-hoz 1853. augusztus 30-án küldött beadványa. Leghosszabb folyamatos múlttal rendelkező együttesünk, a Filharmonikusok születésnapja ez. A beadvány készítői a Nemzeti karmesterei, fuvolások és zeneszerzők, a galíciai Lembergben (ma: Lvov, Ukrajna) születtek. Az 1853. november 20-án

bemutakozott Filharmonikus Zenekar 46 tagja közül mindössze három muzsikusként volt magyar neve — róluk sem tudni, vajon magyarított-e —, a többi német és cseh. Még az 50. jubileum évében is mindössze két magyar akadt a 29 fős fúvós-szekcióban! A Bach-korszakban érvényes gyülekezési tilalom, majd a felfüggesztett egyesülési szabadság következtében a zenekar csupán a kiegyezés után alakulhatott egyesületté; alapszabályát 1867. augusztusában nyújtotta be, s azt 1870-ben hagyták jóvá.

„Nehogy művészi tekintetben a kül- és belföld művelt városai mögött maradjunk...” — 1853-ban a hazai és a nemzetközi fejlődés még nagyjából szinkronban volt, hisz például a Wiener Philharmoniker alapítása mindössze 11 évvel előzte meg a mi együttesünk születését. A zenekart kiváló karmesterek irányították: Erkel Ferenc; fia, Sándor; s kettejük között évekig Richter János, ki utóbb a bécsi Udvari Opera, a fiatal Bayreuthi Fesztivál ünnepelt dirigense. A Filharmonikus hangversenyek „költözködései” Pest-Buda zenei érdeklődésének mértékét is tükrözik. Az első 12 esztendőben a Nemzeti Múzeum nem túl tágas dísztermében játszottak. Az „új” Vigadó felépülte (1865) után annak kétezer főt befogadó termében, amely persze nemigen telt meg; tragikusan rossz akusztikájú bálteremben (a mai Vigadó hangzása egyenesen ideális az ostromban elpusztult épülethez képest). A világháború megnövekedett zenei igényét kielégítendő — klasszikus értékek nyújtottak ez idő tájt vigaszt — 1914 őszétől a 2400 üléses rendelkező Népopera-ban (ma: Erkel Színház) működtek filharmonikusaink. Az 1907 tavaszán megnyílt új Zeneakadémián mindössze egy alkalommal, kivételként léptek fel (1916. január 12.); 1917-ben visszatértek a Vigadóba. 1921 őszétől koncertjeik állandó otthona a félannyi ülőhellyel rendelkező Zeneakadémia, összhangban az inflációs évek súlyos gazdasági helyzetével. Ekkor vezették be — lényegesen olcsóbb helyárral — a nyilvános főpróba intézményét. Bérletes koncertjeit az operában lekötött zenekar a hétfői esti színházi szünnapon tartotta, a főpróbát az előadással akkor szintén nem terhelt vasárnapi matiné-időben. Az Operaház 1930 ősze óta ad otthont a Filharmonikus estéknek, megtartva a zeneakadémiai nyilvános főpróba rendszerét. 1939-től rendezett az együttes olcsó helyáru ifjúsági és munkás-hangversenyeket.

Az operai szolgálat roppantul megnehezítette, hogy a Filharmonikusok kimozduljanak Budapestről; ezt először 1915-ben teheték (Bécs, Pozsony); majd 1918 őszén (Berlin). Hosszabb külföldi turnét 1945-ig hármat vállalhattak (1928., 1936., 1937.); viszont a két háború között több-kevesebb rendszerességgel felkeresték a magyar vidék városait, amelyek közül egyben sem működött hivatásos szimfonikus zenekar. (Az első, a Debreceni MÁV Filharmonikus Zenekar 1952. január elején került professzionális körülmények közé.)

Havi fix az Opera-zenekarnak

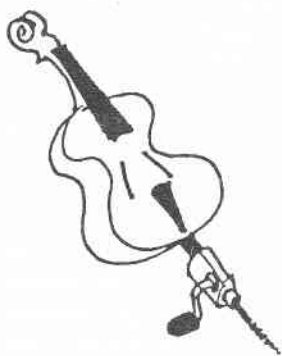
A Filharmonikusok helyhez kötöttek voltak, mint a jobbagyok. Alapításukkor korszerű formának számított, hogy a színházi profi zenészek tudásukat hangversenyteremben is kamatoztathassák. Csak hogy nálunk 90 éven át teljesen azonos volt az operai zenekar a Filharmonikusokkal, míg például a kétféle feladatot ellátó lipcsei Gewandhausorchester, a drezdai, berlini Staatskapelle létszáma századunkban lehetővé tette a színházi és koncerttermi feladatok párhuzamos ellátását. A Bécsi Filharmonikusok meg egyenesen „válogatott csapata” a Staatsoper zenekarának. Mivel pedig az Operaház a 20-as évek derekától évadonként 12–13 premier-felújítást abszolvált, s rendszeresen szerződött próbaidényes vendégkarmestert, a Filharmonikusok fellépéseit igen gyakran nem lehetett kellően előkészíteni. Mindazonáltal 1940-ig — jóllehet Budapesten temérdek szimfonikus zenekar működött — az Operaház zenekara volt az egyetlen, amelynek tagjai havi fix fizetést — mégpedig magasat! —, szociális ellátást, nyugdíjat élveztek. Elgondolható, hogy a legjobb muzsikusként válogatottja volt, bár ehhez hozzá kell tennem: fúvós-kultúránk roppant elmaradása következtében a fák és rezek színvonala a vonóskart meg sem közelítette; helyzetük magaslatán csupán a szólamvezetők állottak.

Az 1940 őszén átszervezett Székesfővárosi Zenekar (ma: ÁHZ) volt a történelmi és trianoni Magyarország első mai értelemben vett hivatásos hangversenyző zenekara. Erről és az egész zenekari tájképről legközelebb.

(Folytatjuk)

✎ Breuer János

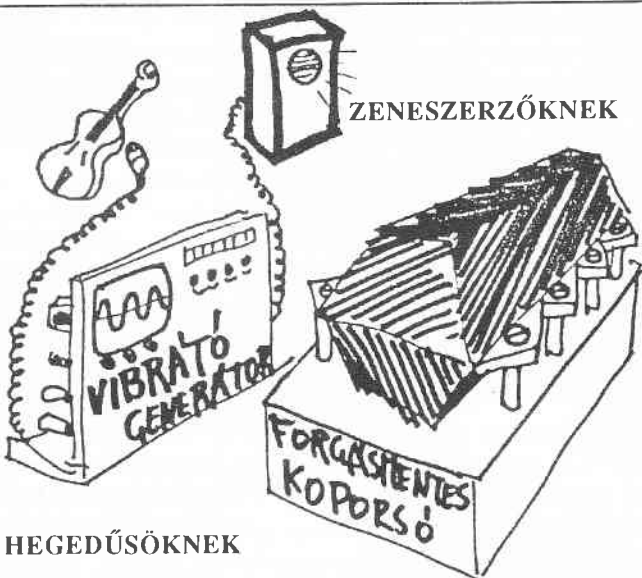
SZABADALMAK

CSELLISTÁKNAK

TUBÁSOKNAK

HEGEDŰSÖKNEK